

Stralend controversieel

maar boordevol betekenis en kracht

Frederik Tack

Eind vorig jaar, toen na de tweede lockdown omwille van Covid-19 de musea in België weer bezoekers mochten ontvangen, toog Frederik Tack naar het Memlingmuseum in Brugge. De panelen van de Vlaamse Primitief Hans Memling (ca.1435 - 1494) terugzien is een feest voor oog en hart: het Ursulashrijn, het grote Johannesretabel, de portretten, de kleinere drieluiken en het diptiek van Maarten van Nieuwenhove. De vaste collectie van het museum was er op het moment dat Tack zijn bezoek bracht aangevuld met hedendaagse werken: vijf kunstenaars lieten zien hoe ze geïnspireerd raakten door Memling. Elke artiest vertelde er zijn of haar eigen verhaal vertrekend van een of ander werk dat ruim 500 jaar geleden werd geschilderd. De expositie kreeg de toepasselijke naam *Memling Now*.^{*} Voor *De Kovel* mijmert Tack bij de werken van de Amerikaanse portretschilder Kehinde Wiley.

Kehinde Wiley leverde op 12 februari 2018 het staatsieportret af van oud-president Obama. (Wie zal zijn opvolger schilderen én hoe zal hij of zij dat dan aanpakken?) Wiley was in het Brugse Memlingmuseum vertegenwoordigd met vijf werken, alle met in de titel "*Memling. After Memling's Portrait of ...*".

^{*} Voor deze Focusbijdrage heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de catalogus van de tentoonstelling – Verstraete, Mia (red.), *Memling Now. Hans Memling in de actuele kunst / Hans Memling in contemporary art*, Musea Brugge –, in het bijzonder de bijdrage over Kehinde Wiley door Gilbert Vicario ('Waarom de Memlings van Kehinde Wiley vandaag met zoveel betekenis beladen zijn', blz. 68-78). Ook de monografie *Hans Memling – het volledige oeuvre* (Mercatorfonds, Antwerpen) van de hand van Dirk De Vos verschaft nuttige informatie.

De reeks, die in het totaal uit acht werken bestaat, werd gemaakt in 2013, nog voor de doorbraak van de *Black Lives Matter* – beweging in de Verenigde Staten. Een van die portretten heeft als titel: *Memling: After Memling's Portrait of Maarten van Nieuwenhove*.

Maarten van Nieuwenhove 1487-2013

Wat laat Wiley zien? Een zwarte jonge man in een felrode sweater met een (zilveren) armband (of horloge?). Het geschilderde personage bevindt zich in de setting van het Maarten van Nieuwenhove-portret van Memling: twee ramen achter zich, een glasraam met Sint-Maarten, een opengeslagen boek met goudsnede. De jonge man houdt de handen vroom bijeen, net zoals het Memling-model dat 500 jaar tevoren deed, en hij kijkt lichtjes naar omhoog. Het

De originele diptiek van Hans Memling.

valt onmiddellijk op hoe de zwarte jongeman straalt. De donkere huidskleuren zijn virtuoos geschilderd en het gehele doek is opgebouwd uit een stralend kleurenpalet. Waar de Maarten van Nieuwenhove van Memling een paars-mauve hemd draagt met een zwartbruine mantel erover, wat een zekere noblesse en chic heeft en ingetogenheid uitademt, heeft de Maarten van Nieuwenhove van Wiley

Kehinde Wiley, *Memling: After Memling's Portrait of Maarten van Nieuwenhove*, olie op paneel, 2013.

in zijn sweater met witte tekening – ondanks de vrome blik – een zekere en onverschrokken vurigheid over zich.

Dit portret is net zoals het origineel omlijst door een binnenprofiel in goud en een zwarte buitenrand. Maar bij Wiley staat het portret op zichzelf, meer nog, zoals alle portretten in deze Memling-reeks vormt het het centrale paneel van een drieluik met twee lege zijpanelen omlijst met telkens een gouden binnenprofiel en een donkere boord. Het geheel staat op een kleine sokkel. Elk portret *'after Memling'* staat op zichzelf en is als een soort schrijn.

Eenmaal over de eerste verwondering heen zie je hoe dit mooie werk toch 'schuurt' en vragen oproept. Het is duidelijk dat Kehinde Wiley zichzelf in de traditie van de westerse portretschilderkunst plaatst. Hij neemt de visuele retoriek over van Memling, maar toch valt onmiddellijk op dat we te maken hebben met een hedendaags werk, want ook al zijn de houdingen klassiek, de geportretteerden zijn afgebeeld in hun alledaagse kledij: felgekleurde sweaters of geruite hemden, witte T-shirts of 'marcellekes' (mouwloze onderlijfjes), jeansbroeken en sportschoenen. Niet alleen de kledij valt op. In de traditie werd het centrale luik van een triptiek voorbehouden voor (scènes uit het leven van) Christus, Maria of heiligen, terwijl de opdrachtgevers op de zijpanelen of bezijden het centrale gebeuren meestal geknield worden uitgebeeld. Bij Wiley zijn de zijpanelen onbeschilderd en neemt het zwarte personage dé centrale plaats in. De Afro-Amerikaanse mens neemt zelfbewust zijn plaats in de westerse schilderkunst én in de hedendaagse samenleving in. In de 'nieuwe' Maarten van Nieuwenhove zien we tezelfdertijd Kehindes respect en bewondering voor de oude tradities en zijn kritische vragen over de blanke evidentie waarmee kunst wordt beoordeeld en over de keuze van stereotypen die het *status quo* bestendigen.

Kehinde Wiley

De artiest Kehinde Wiley heeft Nigeriaanse roots. Hij werd in 1977 geboren in Los Angeles (Californië), maar woont en werkt in New York City. Als portretschilder gaat hij heel dikwijls de straat op om mensen aan te spreken en te vragen of ze door hem geportretteerd willen worden. Dan laat hij hen meekijken in zijn collectie afbeeldingen van klassieke portretkunst. Ook al heeft hij zijn 'model' aangesproken, toch is het de geroepene die dan kiest naar welk werk hij of zij wil geschilderd worden. De acht jongemannen in de Memling-serie hebben dus zelf gekozen uit het aanbod van Wiley. Zij hebben bepaald naar welk portret ze wilden afgebeeld worden. De Maarten van Nieuwenhove van Wiley had dus ook kunnen kiezen voor een ander portret van Memling. De kunstenaar gaf een deel van zijn artistieke vrijheid bewust uit handen.

Ook bij andere werken en reeksen van Kehinde Wiley zien we hoe de artiest zich connecteert met de traditie van de westerse portretkunst. Hij laat zich ook inspireren door onder anderen Titiaan, David, Ingres, Velasquez. Bij die andere werken kiest Wiley meestal voor een decoratieve achtergrond met bloemenmotieven. Veelal schildert hij deze portretten op een groot formaat en op canvas.

Kehinde Wiley met voormalig president Barack Obama bij de overhandiging van het staatsieportret van Obama, februari 2018.

Hij laat zijn modellen kiezen uit portretten van edelen en koningen, heersers en heiligen, generaals en middeleeuwse patriciërs.

De meeste modellen van Wiley zijn Afro-Amerikaanse jongemannen. Zij worden in volle glorie en waardigheid afgebeeld. Hoe anders is het beeld dat de media ons voorschotelen. Dergelijke jongelui zien we meestal in journaals, kranten en documentaires in de rol van relschopper, verbitterde en gefrustreerde ‘marginaal’, armoezaaier, sukkel, drugverslaafde of drugdealer, provocateur van de politiemensen, enzovoort. Door hen in een bloemendecor te plaatsten, ontstaat er verwarring bij de toeschouwers. Stoerheid en mildheid komen samen. Doordat Wiley zijn geportretteerden de toeschouwer bovendien rechtstreeks laat aankijken, dwingt hij ons tot een reactie: “Hoe verhoud jij je tot mij?” Ook de grote formaten zorgen voor enig ongemak. Zo’n groot doek voor zo’n heel gewone persoon?! Zijn die grote formaten niet weggelegd voor de ‘groten der aarde’? Hoe mooi ook geschilderd en hoe stralend ook afgebeeld, toch doen deze portretten een appel op de toeschouwer. De kijkervaring kruipt stil maar indringend onder de huid van de kijker: deze kunst ontregelt en bevraagt.

De Memling-reeks heeft twee eigenheden die anders zijn dan in de andere werken van Kehinde Wiley. Ten eerste is de achtergrond van het origineel behouden, wat Gilbert Vicario in de catalogus van *Memling Now* omschrijft als een ‘kerkachtige structuur’. En vervolgens is de intieme schaal van de oorspronkelijke Memling-portretten ook gerespecteerd: geen grote doeken maar kleine panelen. Beide eigenschappen zorgen ervoor dat de portretten met een spirituele betekenis worden beladen. De portretten krijgen door hun inscenering à la Memling een grotere ernst. De geportretteerden zijn als het ware ingekapseld in de grote geschiedenis van de kunst en van de westerse cultuur. Ze worden dragers van een innerlijk licht. Boven alles zijn ze nu ook de vertegenwoordigers van een dubbele geschiedenis: enerzijds deze van de laatmiddeleeuwse ingetogenheid en artistieke vaardigheid, en anderzijds deze van de zwarte slavernij en strijd voor een discriminatievrije samenleving.

Hoe liefelijk de portretten ook ogen, ze bevragen ons. Geen betogingen en slogans, geen grote redevoeringen en militante acties, maar hun *zijn* zelf is al voldoende. In hun stille glans schuilt een innerlijke en confronterende kracht.

Benedictus anno 2013

Met behulp van een ander Memling-werk van Wiley, dat jammer genoeg niet te zien was in Brugge, staat het de toeschouwer zelfs vrij om een 'spirituele' lezing van deze serie te wagen – iets waarop Vicario in zijn catalogusbijdrage trouwens ook alludeert. Een van de door Wiley aangesproken modellen is een jonge man met een afgetraind lichaam. Zoals vele Afro-Amerikaanse jongeren is hij tevens liefhebber van 'bling bling', wat blijkt uit zijn zilveren armband

Kehinde Wiley, Memling:
*After Memling's Portrait of
St. Benedict*, olie op paneel, 2013.
(Hiernaast is de originele triptiek
van Hans Memling afgebeeld, met
links de heilige Benedictus en rechts
Benedetto Portinari)

(horloge?). Hij wilde afgebeeld worden als Sint-Benedictus, zoals Memling die had geschilderd op een zijpaneel van de Triptiek van Benedetto Portinari, werk uit 1487, hetzelfde jaar als het tweeluik van Maarten van Nieuwenhove. Centraal in dat drieluik troont een Madonna met kind en appel, met op het rechterluik een portret van de opdrachtgever, de Florentijnse handelaar Benedetto Portinari en op het linkerluik zijn patroonheilige, Sint Benedictus met neergeslagen ogen in zwart habijt en met boek (de kloosterregel) en staf. Deze verbeelding van Benedictus werd in 1980 trouwens gebruikt door de Belgische posterijen als postzegel naar aanleiding van het eeuwfeest van Benedictus.

De Benedictus van Kehinde Wiley kijkt de toeschouwer aan met een onderzoekende, bijna argwanende blik. Zijn hoofd met aureool is als het ware ingesloten door een afbeelding van de kruisdood van Jezus op de muur achter zich en de kromstaf voor hem. Zoals bij zijn andere portretten gebruikte Wiley glimmende huidskleuren die de persoon doen stralen. Deze jonge man werd door de kunstenaar geroepen en uitverkoren. Zijn roeping diende hij echter zelf nog bewust in te vullen door te kiezen uit de vele mogelijke portretten waarin hij zou kunnen en willen figureren. Hij koos dus voor de heilige Benedictus en niet voor Benedetto Portinari. Wat zou hem daarin aangesproken hebben? Hoe zal hij zichzelf gezien hebben bij het eindresultaat? Welke stempel drukte deze uitverkiezing op die jongen? Hoe is zijn verdere leven erdoor beïnvloed geweest? Mocht een of andere journalist of student kunstwetenschappen zich dat nu ook eens afvragen, wat zou dat een boeiende bespiegeling kunnen opleveren.

We hoeven niet gechoqueerd te zijn door deze hedendaagse herprofilering van de monnikenvader Benedictus. Ons geloof wordt hier juist uitgedaagd om zich te verdiepen en te verbreden. Is deze jonge Benedictus anno 2013 niet een exemplum voor elk van ons? Worden wij niet allen geroepen tot 'gezegende mens', tot 'benedictus'? En droomt God niet bij elk van ons dat wij in ons leven van zijn licht doorschenen worden, hoe onderzoekend of argwanend we soms ook zijn? In het bijbelboek Numeri wordt aan Aäron en de hogepriesters de volgende benedictie of zegenformule voorgehouden:

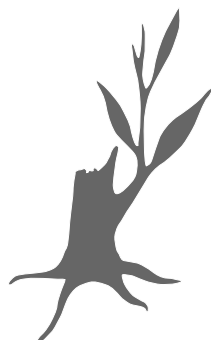
Dan spreekt de ENE tot Mozes en zegt:
 spreek tot Aäron en tot zijn zonen en zeg:
 zó zult ge de zonen Israëls zegenen;
 door tot hen te zeggen:
 de ENE zal je zegenen en je bewaken! -
 de ENE laat zijn aanschijn tot je oplichten en is je genadig! -
 de ENE heft zijn aanschijn tot je op en legt op jouw zijn vrede!

(Numeri 6,22-26 volgens de Naardense Bijbel)

Via deze stralende portretten worden we uitgenodigd het lichtende aanschijn van de ENE te zoeken, niet veraf, maar in de mensen vlakbij!

Als we de werken van Wiley bekijken met de ogen van het christelijke geloof, staat het ons zelfs vrij om Jezus' menswording op een alternatieve wijze te beleven. De Benedictus van Wiley nodigt ons immers uit om alle mensen rondom ons te bekijken alsof ze 'andere' Benedictussen zijn, door God gezegenden. 'Bene-dicere' betekent letterlijk: het goede aanzeggen. Alle mensen worden het goede aangezegd door God, en dat belijden we trouwens als we God aanspreken als 'onze' Vader, de liefhebbende Vader voor iedereen zonder onderscheid van ras of taal, overtuiging of geaardheid, geslacht of geschiedenis. Het is onze roeping als christenen om de mensen die we mogen ontmoeten tegemoet te treden vanuit het besef dat zij ook door God gezegend zijn, door zijn aangezicht opgelicht worden. Of zoals paus Franciscus in zijn eerste encycliek *Lumen Fidei* (Het licht van het geloof) in 2013 schreef: "Het geloof leert ons te zien dat elke mens een zegen in zich draagt voor mij en dat het licht van Gods gelaat mij verlicht via het gezicht van mijn broeder." (nr. 54)

Frederik Tack werkte als opvoeder bij autistische mensen met een verstandelijke beperking, na eerst een proeftijd doorlopen te hebben in de abdij van Westvleteren. Thans doet hij vrijwilligerswerk in het kenniscentrum van het museum *In Flanders Field* in Ieper. Tack is ook actief als blogger – <https://uwwoordeenraam.blogspot.com>. De titel van zijn blog – *uw Woord, een open raam* – is het 130ste vers uit psalm 119.

DRUKKERIJ

PEETERS n.v.

WAROTSTRAAT 50

3020 HERENT, BELGIË

Tel. (016) 49 03 07

E-mail: orient@orientaliste.com